

Szentföldi zarándoklat az ókorban

313-ban Nagy Konstantin császár Mediolanumban, a mai Milánóban vallási türelmi rendeletet bocsátott ki, amely véget vetett a mind inkább elterjedt kereszténység intézmenyes üldözésének. Maga az uralkodó édesanyja, — a később szentként tisztelt — Helena is hívő keresztény volt. Vallásos buzgalomtól elteltlen bejárta Palesztinát, hogy minden, Jézus Krisztus életével és halálával összefüggő tárgyi emlék után nyomozzon. Utazásának, kutatása eredményeinek híre bejárta a keresztény világot, és felcsigázta a hívők érdeklődését a Szentföld iránt. Egyre többen követték az idős matróna példáját. Főként a közelebbi vidékeken lakó, jámbor keresztények vállalták a fárasztó, sok időt igénybe vevő utazással járó terheket és kockázatot. Hamarosan létrejöttek azok a társadalmi s gazdasági feltételek, amelyek lehetővé tették, hogy még a birodalom távoli, nyugati tartományainak polgárai is elzarándokolhassanak a Bibliából és a legendákból megismert helyekre. Nagy hatással volt az egyre izmosodó kereszténységre annak a híre, hogy az uralkodó több keresztény szentélyt építtetett a Szentföldön, és elrendelte, hogy Jézus sírja fölé díszes templomot emeljenek, amelyet 335-ben kívánt felszenteltetni.

333-ban a római birodalomnak a Szentföldről szinte egyik legtávolabbi városából, Gallia tartománynak az Atlanti-óceán partján lévő Burdigala (ma Bordeaux) városának egyik polgára elhatározta, hogy elzarándokol Palesztinába, ami nem volt csekély vállalkozás. Úti tapasztalatait felhasználva rövid útikalauzt készített, és ezt más zarándokok rendelkezésére bocsátotta. Minden bizonnyal némi ellenszolgáltatás is járt érte, hiszen ilyesfajta úti vezetőket utazási irodákban (hiszen egyféle hivatalos és magánjellegű utazási irodák minden bizonnyal nem csupán Romában, hanem a tartományokban is működtek), lehetett vásárolni.

Az úti vezetőket latinul: itinerarium az iter = út szóból a rómaiak már régebben ismerték. Az első ilyen itinerariumokat a hadra kelt sereg főparancsnokai készítették, ahogy elhagyták a birodalom határait. Az adatokat részint kémek, részint utasok, kereskedők közléséből szerezték. A főparancsnok minden reggel, menetelés előtt parancsba adta ki az aznapi útra vonatkozó tudnivalókat: milyen minőségű utakon kell haladni, az útbaeső városok, községek, települések egymástól való távolságát. A katonai egységek parancsnokai ekként megtudták, melyik a kitűzött célponthoz vezető legrövidebb út, arról is értesültek, hogy mikor és hol kell hágón, hegyi szorosokon, folyókon, gázlókon áthaladni. Később, immár nem katonai használatra, olyan útikalauzokat is készítették, amelyek nemcsak a községeket, hanem az útmenti fogatváltó állomásokat, vendéglőket, vendégfogadókat is feltüntették, sőt még a helyi nevezetességeket is megjelölték.

Ilyenfajta itinerariumot kapott a burdigalai zarándok, amikor a Szentföldre utazott. Az útikalauz készítője a legrövidebb szárazföldi utat közölte, természetesen mindig a birodalmi közutakat véve figyelembe. Odafele úgy tervezte az utazást, hogy csak Itália északi részén megy, a félszigetet nem érinti. Feltehetően azért, mert az utazás a nagy forgalmú, gyakran zsúfolt közutak miatt lelassult. Ámbár Dél-Itáliából hajón jól és kényelmesen, rövidebb úton lehetett a Közel-Keletre eljutni, mint szárazföldön, kocsiban, ez mégis gyorsabbnak bizonyult, s arra vágyott, hogy mielőbb megpillantsa az áhított Szentföldet.

Az itinerarium gyakorlati célokat szolgált. Szerzője gondosan feltüntette, hogy római mérföldekben* mérve mekkora távolságra fekszik az egyik község a másiktól, közöttük pedig hol található a fogatváltó állomások, a vendégfogadók, pontosan feltüntetve mindegyiknek a nevét is. Egy-egy nagyobb útszakasz után megírta, hogy azok összegezve hány mérföldet tesznek ki. (A modern kutatók utánaszámoltak, és megállapították, hogy a derék, névtelen szerző nem egy ízben tévedett a mérföldek összeadásánál, ami — ismerve az ókori, római betű-számjegyekkel való számolás nehézségeit — nem is meglepő.)

Az útikalauz készítője alighanem — a mai könyvekhez hasonló — összefűzött pergamenlapokra másoltatta; így könnyebben lehetett kezelni; mint a papirusz-

* Egy római mérföld 1480 méter

kercseket, amelyek használatánál mindkét kézre volt szükség, hogy olvasni lehessen, különösen akkor, ha az utas nem egyedül, hanem többedmagával utazott kocsin.

A zarándok minden bizonyal kocsin utazhatott Burdigaliától Palesztináig. Erre utalnak az Itinerarium Burdigalensében (ezt a nevet adta az ókortudomány e vezetőnek), gondosan feltüntetett fogatváltó állomások. Így sem haladhatott — mai szemmel nézve — túl gyorsan, az ókori utasember megelégedett már azzal is, ha napi negyven kilométert tett meg kocsin, vagy akár lóhátan. Az utas olykor kiszállott a kocsijából, és a lassan poroszkáló lovak, vagy öszvérek mellett ballagott, hogy a nem éppen mindig kényelmes kocsiban elgémberedett lábát megmozgathassa.

A zarándok 333-ban (Dalmaticus és Zenophilus consulok évében)** indult útnak, és a következő évben tért haza. A mai Franciaország déli partja, a Provence útjain utazott, majd átkelt az Alpokon, átvergődött a szorosokon, hágókon, hogy Mediolanumon áthaladva Észak-Itálián át a pannóniai Poetoviába (ma Ptuj) eljusson. Itt, ebben az élénk kereskedelmi gócpontban megpihent, s most megtudhatta a legfrissebb híreket, tájékoztatták a még hátralevő utak helyzetéről. Innen Emonán (ma Ljubljana) át Mursiába (Eszék) utazott. Nem kellett elhagynia a jól megépített közutakat, hogy a mai Jugoszlávián és Bulgárián átutazva, Constantinopolisba érjen, (néhány éve már így nevezték el az egykori Byzantion-t, a mai Isztambul). Az uralkodó nevét viselő városnak mind nagyobb szerep jutott, mellette Róma mind inkább elhalványult.

A császári székvárost elhagyva, Kisásiát átszelő utakon haladva a zarándok a főniciai tengerpart mentén utazott és így jutott el a Nagy Heródes alapította kikötővárosba, Caesareába. Innen most már egyenesen Jeruzsálembe utazott, de zarándokútja még nem ért véget, mert még felkereste a Bibliából ismert, nevezetes helyeket, mint Betlehem, Jerikó stb. Majd visszatért Jeruzsálembe, és minthogy teljesítette feladatát, most már a visszautazásra gondolhatott. Ismét Constantinopolist kereste fel, és úgy döntött, hogy a Balkán-félszigeten fekvő görög Aulonja (Aulon) város kikötőjében hajóra száll, és így utazik haza Itálián át. Valóban, száz mérföldet az Adriai-tengeren hajózva, az itáliai félsziget egyik déli kikötőjében partra szállott, majd a szárazföldön folytatta útját. Brundisiumig (ma Brindisi) kellett mennie, hogy innen a híres Via Appián utazzék Rómába. Északi irányba haladva, eljutott az örök városba. Megtekintésére nyilván nem fordított gondot, mert megjegyzés nélkül hagyta, éppen úgy, ahogy Constantinopolisról sem írt. Valószínűleg feltételezte, hogy mindkét városról amúgyis tudnak az utazók, s így nevezetességeit nem kell külön említeni. Innen Mediolanumba vezetett az útja, minthogy azonban a zarándok már odautazásakor megismerte a Burdigalába vezető utat, a szerző szükségtelennek tartotta, hogy ezt a hazatérő utasember számára még egyszer leírja.

Az *Itinerarium* nemcsak a száraz adatokat tartalmazta. Az utas, a zarándok számára fontos volt megtudni, hogy útja milyen kiemelkedő nevezetességű a profán vagy a Bibliából megismert helyek mellett vezet. Túl nagy követelményt támasztanánk a szerzővel szemben, ha azt kívánnók, hogy hiteles adatokat közöljön. Ő nyilván elfogadta, és művében továbbadta, amit a községek, városok lakosai neki elbeszéltek, s nem volt feladata, hogy ezeket a kritika szellemében megrostálja. Így a moesiai Viminaciummal kapcsolatban megírja, hogy itt gyilkolta meg (285-ben) Carinus császárt utóda, Diocletianus. Bithynia tartományban a Libissa nevű vendégfogadó közelében van „Annibalianus király” sírja. A névtelen szerző majd ötszáz év elteltével nem is tudott már bizonyosat a híres pun hadvezérről, Hannibálról, sőt még a nevére is tévesen emlékezett. Kappadóciában kiemeli, hogy a Villa Palmatiban van bizonyos Palmetios híres ménese. Nem sokkal távolabb fekszik Tyana városa, ahol Apollonios, a „varázsló” született. (A tyanai Apollonios révén lett híres ez a kis város. Apollonios a Kr. u. I. században élt nagynevű vándorfilozófus volt. Tevékenységéhez több csodás esemény meséje fűződött, ezért tartották varázslónak, mágusnak. A III. századi keresztényellenes hírverés őt akarta Jézus és Pál apostol ellen kijátszani.) A közeli Tarsos városánál csak annyit jegyez meg, hogy itt született Pál apostol.

Amint a zarándok-szerző átlépte Svria provincia határát és Palestina tartomány földjén utazott, már kevésbé szűkszavú, noha csak rövid tömörítőket

**A rómaiak a január elsején hivatalba lépett consulok nevével jelölték az évet

közli a látnivalókat. Főként a Bibliában előforduló helységeket emeli ki, és ezekhez fűzi a párszavas magyarázatokat. Ebből bízást arra következtethetünk, hogy a Szentföldre induló zarándokok útjukra alaposan felkészültek, s a Szentírást alaposan tanulmányozták. Egyébként aligha értették volna meg az *Itinerarium* rövid utalásait.

Caesarea közelében — olvashatjuk — van ama Cornelius centurió fürdője, aki sok alamizsnát osztott. (Cornelius a Caesareában állomásozó Cohors II. Italicánál, tehát egy ezer fonyi katonai alakulatnál századosi rangban szolgált. Péter apostol keresztelte meg.) Innen három mérföldnyire emelkedik Sinai hegye, a belőle eredő forrás vize — megtudjuk — megtermékenyíti az asszonyokat. A közeli síkon győzte le Dávid Góliátot, néhány mérföldnyire van az Ábrahám áldozatáról nevezetes Agazaren hegye, a közelében emlékmű jelöli József sírját, az apjától kapott birtokán. Innen rabolták el Jákob leányát, Dinát. Ezer lépésnyi távolságban található a kút, amelyet Jákob ásott, itt beszélgetett Jézus a vizet vivő samariai asszonnyal. Caesareaából Jeruzsálemig száztizenhat mérföldnyi az út, ennek mentén négy vendéglőadó és négy fogatváltó állomás gondoskodott az utazókról.

Jeruzsálembe érve az *Itinerarium* szerzője szinte fellelkesül. Itt azután van látnivaló bőven. Szinte minden épülethez, utcához, térhez, emlékműhöz fontos esemény tapad, ezekért jött a zarándok Jeruzsálembe: ezeket akarta látni, ott akart imádkozni — ezért vállalta a fárasztó (és költséges) utazást!

Városi zarándoklását ama két nagy tónál kezdte a Salamon építtette templomnál, amelyeket oszlopcsarnok vesz körül, és Bethsaidának nevezik. A tavak vize gyógyhatású, sok éve keresik fel. Itt mered az égbe az a magas torony, amelyre Jézus Krisztus felment, s ahol a sátán megkísértette. Középen állott Salamon király palotája, s még látható volt az oltár, amelyen a meggyilkolt Zakariás vére fennmaradt. Kaifás házából nem messzire volt az az oszlop, amelyhez Jézust kötözték, hogy megkorbácsolják. Ezután a zarándok eljutott a római helytartó (praefectus Iudaeae) Pöncius Pilátus hivatali épületéhez, majd eljutott a Golgotáig. Közben elhaladt Hadrianus császár két szobra mellett, amellyel már senki nem törődött, pedig az ő uralkodása alatt (117—138) verték le a római hadak a Bar-Kochba vezette felkelést (132—135). Hadrianus azután szigorúan megbüntette mind Jeruzsálemet, mind Palesztinát. A zarándok felkereste az Olajfák hegyét, ahová Konstantin császár bazilikát építtetett. Imádkozott a szent sírnál, amely fölé ugyancsak az uralkodó emeltetett pompás templomot. Nem mulasztotta el, hogy megtekintse a parázna Rácháb házát, felkereste a Holt-tengert, a híres Jordán folyót. Azután eljutott Betlehembe, ahol Jézus születésének helyén a császár nagy bazilikát építtetett.

A Szentföld szinte minden nevezetességét megtekintette, így elment Ábrahám, Izsák, Rebekka és Lea sírjához is. Áhitattal szemlélte a Biblia és a legendák idézte jeles helyeket, s nem mulasztotta el, hogy ezeket az útikalauzban is feljegyezze. Így Jerichóban állt a szikomorfa (vad fügefá), amelyre Zakeus, a vámos felkapaszkodott, hogy megpillanthassa Jézust.

Hogy mindent láthasson, a zarándok jó ideig időzött a Szentföldön, s a nevezetességeket mind feljegyezte. Meglepő azonban, hogy az e tekintetben pontos vezető nem tünteti fel, hány vendéglőadó volt Jeruzsálemben, és környékén, vagy egyéb gyakorlati tudnivalót. Talán akkor már működtek zarándokházak, vagy egyszerűbb szálláshelyek, ahol a fáradt és kispénzű zarándokok megpihenhettek.

A római *itinerariumok* megmaradását minden bizonnyal Cassiodorus római szenátor (490—583 között élt) gondoskodásának köszönhetjük. Ez a nagy műveltségű ember az általa alapított kolostor szerzeteseinek lelkére kötötte, hogy a Biblia tanulmányozása során előforduló földrajzi fogalmakkal ismerkedjenek meg és ezért forgassák szorgalmasan a geográfiai szakmunkákat Ezt a bölcs javaslatot megfogadták, a későbbiek során is megszívték, s ezért másolták az útikönyveket. Az itt ismertetett *Itinerarium Burdigalense* is ennek köszönhetette megmaradását. Bizonyos¹⁰ Odoricus fráter, egy fréjusi (délfraanciaországi kikötőváros) kolostor szerzetesének műve, amelyet 1330-ban készített. E munka megírásánál is az *Itinerarium Burdigalense*t Otto Cuntz szövegkiadása (*Itineraria Romana*, Lipcse, 1929) alapján használtam.